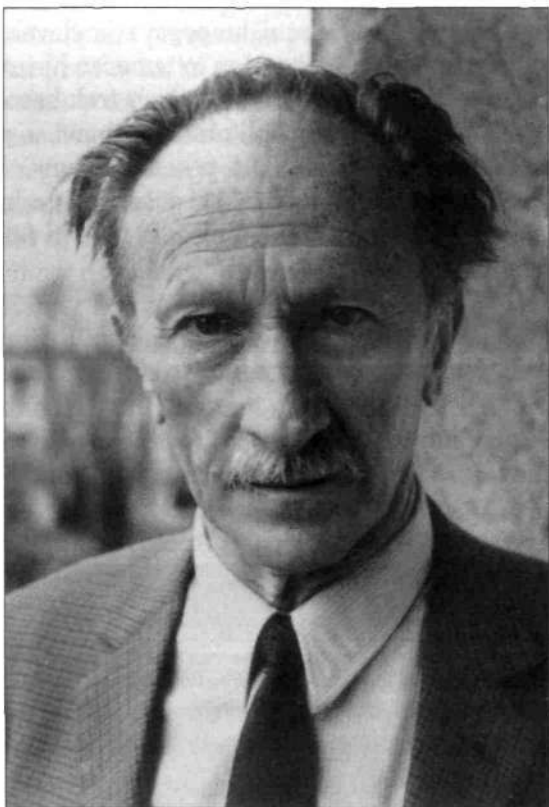

EDVARD KOCBEK

EDVARD KOČBEK

Dnevnik 1951

4. marca

Nedelja. Ves dan počasi naletava sneg. Že štiri dni traja hlad, ki ni posebno oster, vendar nenavaden v primerjavi z dosedanjim nezdravo vlažnim vremenom.

Svetovni položaj je usmerjen v ponedeljek, ko se bo začela pripravljalna konferenca štirih. Videlo se bo, ali se bo hladna vojna kmalu spremenila v krvavo ali pa se bo nadaljevala v malce spremenjeni hladni obliki. Nemir v državi traja, slišim, da na Muri in Dravi postavljamo železne pontonske mostove.

Včeraj je neki mestni uslužbenec z dvema streloma ranil šefa mestnih podjetij, ker je odpustil iz službe njegovo ženo. Neki mlad človek pa je poslal peklenski stroj dekletu, ki je njegovo ljubezen zavračala. Oba dogodka sta čudno vplivala na ljudi.

Sinoči sva bila vabljeni na majhno proslavo petdesetletnice dr. Janžekoviča po Prosenčevih. Videl sem, da se Cajnkar razvija v dobrodušnega pripovedovalca in kramljavca, ki rad seže po fabulah in ima za vsako priliko in povod kakšno pripravljeno.

Z V. B.¹⁸² sem se razgovoril o bližajoči se konferenci socialističnih evropskih strank (Commisco) in o vesti, da sta se Čolaković in Čubrilović¹⁸³ podala v Pariz, da se pogovorita z dr. Topalovićem,¹⁸⁴ ki je do zdaj zastopal Jugoslavijo v tej socialistični internacionali. Izrekel sem mišljenje, da je za Jugoslavijo edino koristno, če ne razvija nikakršnega titoizma, ki pod njim vsakdo na svetu razume novo frakcijo komunizma in poskus nove, in to celo pravoverne komunistične internacionale, temveč da skuša pozitivno vplivati na nastajanje krep-

¹⁸² Neugotovljeno.

¹⁸³ Vasa Čubrilović (1897–1990), srbski politik in zgodovinar, v tem času minister v zvezni vladi FLRJ.

¹⁸⁴ Živko Topalović (1886–1972), srbski socialdemokratski politik, med vojno pristaš Draže Mihailovića, v tem času deloval v emigraciji.

ke socialistične skupnosti, ki ji je doslej manjkala bojevita zavzetost, kajti edino socialistična revolucionarna skupnost na evropskem komunističnem temelju bi mogla dati hrbtenico Evropi in ji vrniti dušo. Danes, ko v kritičnih urah marsikakega usodnega merjenja sil s Sovjetsko zvezo potrebujemo enotno koncepcijo, je posebej važno, da ravnamo iz enotne napredne vizije. Edino v to smer more Jugoslavija s svojo politično značajnostjo in izvirnostjo koristiti svetu, posebno Evropi, nikakor pa ne z oživljanjem partijskega frakcionastva in novega marksistično-leninističnega pismarstva. To si želijo socialistične stranke same, najbolj pa Anglija, kajti laburisti prav mislijo, če se hočejo v taki internacionali postaviti po robu ne samo Sovjetski zvezi, temveč tudi ameriškim združenim državam.

Interes pa imamo tudi jugoslovanski nepartijci, ki si želimo zdravega razvoja in razvoja brez pretresov v dvostrankarski demokratično parlamentarni sistem.

6. marca

Ko sem prišel na sledečo misel, mi je bila mnogo elementarnejše jasna kakor zdaj, ko jo zapisujem. Zgodovina je neprevarljiva, prav nad Jugoslavijo se najprej maščuje njen povojni stalinsko krut radikalizem.

Včeraj sem odposlal Domenachu pismo, ki se mu v njem zahvaljujem za vabilo in ga veselo sprejemam. Povedal sem mu v njem tudi za Kardeljev pristanek za moj obisk Espritu.

Sinoči sem imel v sobi bežigradske gimnazije svoj prvi volilni shod. Teren, ki naj bi se zbral, šteje 1100 volilcev, prišlo pa jih je le nekaj nad 100. To me je močno iznenadilo, pomeni verjetno dvoje, ljudsko utrujenost in paniko pred vojno, hkrati pa slabo pripravo, morda celo narekovano. Preden sem odšel na shod, sem vtaknil v žep nekaj tipkanih strani, ki sem jih začel popoldne sestavljati na stroj, pa so se uredile v sklenjeno snov, ki sem je bil nazadnje sam vesel. Zato sem se odločil, da se teksta v vsem obsegu poslužim. Zdi se mi, da sta bila med revnimi in neznatnimi poslušalci tudi dva študenta ali kakšna druga mlada človeka, ki sta moj govor pozorno spremljala, večkrat tesno staknila glavi in me znova resno poslušala. Eden od njiju se je v debati (revni in prazni) oglasil k besedi glede Commisca in glede notranjega šibkega položaja v Sovjetski zvezi.

Ko sem se vračal s shoda, sem imel smešen občutek, zmes poraznosti in ganljivosti. Določno čutim, kako je v ljudeh vse popustilo, kako prihajajo na sestanke najbolj servilni in najbolj preprosti ljudje, ki so njihove duševnosti že podobne sivi enoličnosti ali celo praznoti.

7. marca

Sinoči sem imel drugi sestanek. Kar omrtvičilo me je, ko sem prišel v kletni prostor, ki s svojo ožino in dolžino, s svojim nizkim stropom in betoniranimi tlemi deluje kot del jetnišnice. Prostor je bil izredno hladen, grela ga je le električna pečka. Pot po mokrem snegu, ki je še vedno padal, me je utrudila in

razgrela, da sem postal znojen in sem vzdržal le zaradi napona, ki ga daje govorjenje. Najbolj pa me je ubilo majhno število ljudi, vsega jih je bilo okrog 40, znova neznatni, revni, nezahtevni in indiferentni, ki prihajajo na sestanek zaradi primitivne poslušnosti.

Govor me je sicer razgrel, ljudje so se mi začeli smiliti, poslušali so me pozorno in na mestih celo zavzeto, vendar sem na koncu, ko sem sedel in se je začelo mučno pozivanje k pogovoru, mučno čakanje na to, da se kdo dvigne, kratko in malo nad vse mučen in pomemben molk, ki mi je rezal v dušo, kajti točno sem vedel, da ljudje živahno premlevajo vse to, o čemer sem govoril, vendar po svoje, nekam zelo nejasno, življenjsko zapleteno, povsem drugače od mojih besed in spoznanj, predvsem pa živijo dvojno življenje, tako da si nihče niti ne upa odpreti ust niti začeti govoriti v besedah, ki z njimi ne more izraziti svoje današnje konfuzne in težke resnice. Zasmilili so se mi, kajti prav danes čutim, da ljudje živalsko trpijo, ker so vedno bolj navezani na izraze in oblike racionalnega sveta, ker je racionalni svet, ki so se mu za časa okupacije in tu pa tam po vojni precej približali, popolnoma izgubil svojo življenjsko resničnost in poštenost. Zasmilil pa se mi je tudi režim (če smem tako čudno reči!), vsi tisti komunisti, ki se vse dni svojega življenja kakor mravlje poganjajo za zmago in uveljavitvijo svojih logičnih misli. Zasmilili so se mi prav zaradi nevednosti, v kateri živijo, ker ne vidijo tega velikanskega, katastrofalnega neuspeha njihovega racionalnega in aktivističnega dela, kajti še vedno so prepričani, da je metoda pravilna, neuspehi pa normalni izrazi težkega napredovanja. Tistih nekaj trenutkov po svojih govorih sem v žalostni bežigrajski kleti prišel celo do osnovanja, da bi šel in napisal pismo Kardelju ali pa mu ustno povedal resnico o vsem obsegu dosedanjega partijskega eksperimenta v Jugoslaviji.

Oglasila se je moja namestnica, pridna, celo dokaj inteligentna tercialka, ter hotela umetno vzbuditi zanimanje. Nato se je dvignil mlad železničar, po videzu eden od aktivistov, šele nato sta se oglasila dva stara človeka, upokojeni uradnik in preprosta starejša ženska. Oba sta govorila kratko in prijetno, šele takrat se je nekaj odprlo. Postalo mi je toplo pri duši, zajela me je ginjena želja, da bi se razgovoril z vsemi ljudmi po domače, česar v takem okviru ne morem in ne znam.

Govorim namreč o temah, ki so splošne, pa vendarle mimogrede več povedo od raztrganega, drobnjakarskega aktualizma.

8. marca

Čutim, da esejistično in književno delo zadnjih let, ki je šlo zavestno v smer pristnega iskanja aktualnih spoznanj in pravih človeških občutkov, začenja delovati nazaj name ter me preoblikovati. Pravzaprav danes šele odkrivam to blagodejno delovanje miselnih in čustvenih odkritij, ki sem jih povzročil od konca vojne sem. Čeprav moram biti skromen, moram priznati, da sem storil precejšen razvoj. Z posebnim neugodjem, ki meji včasih že na stud, se odvrčam od fraz, parol, pismarstva in postajam vedno bolj konkreten, izkustven in hkrati odprt za vsa pristna in intenzivna spoznanja.

Mila Kačičeva¹⁸⁵ je včeraj prišla na kosilo z vprašanjem, ali je Breda Šubičeva¹⁸⁶ res zaprta, češ da se je ta novica razširila na igralski akademiji. Že ta možnost nas je spravila v komično stanje, zdaj vidim, da se ljudje med seboj ne poznamo, čeprav leta skupaj delamo in živimo. Poleg tega sem se z njo večkrat toliko pogovarjal in o takšnih zadevah, da more biti vzrok aretacije ali izredna njena rafiniranost ali pa nesrečen primer, postavim usodo njenega očeta, ki je že mesec dni zaprt.

10. marca

Sami predvolilni sestanki. Sinoči sem imel sedmega, in to v šestem terenu Bežigrada, predsinočnim pa v petem. Peti teren je bil doslej najbolj razgiban, tako da sem bil prav prijetno presenečen. Moje besede so jih zadovoljile, ljudi je bilo okrog 200, kmalu se je začela živahna debata, ki so vanjo posegli neki Benedik, udbovski major, nekdanji trgovec Avšič, še neki nekdanji trgovec, ki poznata nove uredbe in sta jih pametno razložila, potem pa še cela vrsta ljudi, ki so jih ti s svojimi izrazi nezadovoljstva glede rajona, trolejbusa, prostorov, razvoja, prebudili. Včasih je bila beseda tako živa in stvarna, da so ji ljudje začeli navdušeno ploskati. Udbovski oficir je povzročil zelo zdravo razpoloženje, tako je ves večer potekal v tistem smislu, kakor sem si ga sam želel, namreč v dviganju državlanskega poguma, aktivne odgovornosti in zakonite kontrole.

Svoj govor sem tisti večer začel: "Danes me je sinček prosil: očka, povej mi kaj lepega. In sem mu povedal pravljico. Otroka je lahko zadovoljiti. Ko sem končal, je bil zadovoljen. Z vami, odraslimi, danes pa še posebej, je drugače. Odrasli ne marajo pravljič, pa tudi nikamor ne bi prišel-z njimi. Zato bom segel raje v sredino naših bolečin ... itd." Ko sem se vračal v temi po Linhartovi ulici, sem slišal, kako je gruča vračajočih se žensk govorila o meni. Navdušene so bile. Ena je govorila: "Ko je začel s tistim otrokom, sem takoj vedela, da je pravi človek." "Pa kako je druge stvari povedal." "No, to je bilo enkrat nekaj." Mraz me je polil od nepričakovane hvale, v srcu se mi je storilo milo, postal sem vesel, kakor da bi mi kdo milijon daroval, kajti srce preprostega človeka pridobiti, je velika zadeva, morda največji uspeh.

Sinoči sem svoj spored vsebine spremenil, še bolj poenostavil, govoril sem o štirih skušnjavah, ki napadajo državljane. Videl sem znanke, Nepužlanove, Blejce, svoje nekdanje kolege iz gimnazije, vmes zadržane ljudi, opazil nekaj plemenito presenečenih oseb, razne obraze, oficirje, miličnike, celo vojake, dekleta, zakonske pare, stare ženske. Sinoči sem imel najbolj posrečeno uro, posebno o vojni sem povedal zelo jasno, končal sem z argumentom neuničljivega človeškega smisla (to sem širše, in mislim dobro, utemeljil), da so bili ljudje kar prevzeti. Prva je spregovorila mlada ženska, ki je rekla, da je ganjena, da je hvaležna za govor, ker kaj podobnega sploh še ni slišala, in me prosila, naj ne

¹⁸⁵ Mila Kačič (1912–2000), igralka, pesnica, družinska prijateljica.

¹⁸⁶ Valerija Šubic - Breda, vdova po Janezu Šubicu, ki je leta 1943 padel v partizanih, v tem času Kocbekova tajnica.

zamerim, če se ljudje ne bodo oglašali, ker je po takih besedah mogoče le premišljevati. Takrat mi je bilo nerodno pred vsemi ljudmi, čeprav je bilo zrno resnice v njenem izrazu, nerodno mi je bilo, kajti moj namen ni bil čarovnija, temveč nemir. Vendar so se počasi začeli oglašati, ne tako razgibano kakor večer pred tem, toda dovolj zanimivo. Malo sem jih sam izzval z navajanjem stvari, ki je o njih že peti teren govoril. Stvari, vidim, se ne rešujejo dovolj naglo, ekspeditivnost je izredno nazadovala, temu je kriv sistem mestnega ljudskega odbora.

To vse pozitivno vpliva name, zdi se mi, da znova stopam na zemljo, da znova poganjam korenine. Lepe so bile vse moje vrnitve ponoči iz Bežigrada v srce Ljubljane, kajti premišljevanje po tako lepo opravljenem delu me dela še bolj zdravega, polnega, mirnega in odločnega kakor še tako bistro rezoniranje med nezadovoljneži ali zgolj intelektualno uveljavljajočimi se ljudmi, ki so več ali manj le odtrgani od živega človeškega utripa. Najbolj me plemeniti intimni stik z ljudmi, rodil je zame nove obraze, to odgovornost sem začel ljubiti kakor dejanje v imenu doživete ljubezni.

Zdaj sem izvedel, da je Bredo njen oče položil v zapor, ker je izpovedal, da jo je s pomočjo nekega Bevca, gestapovskega agenta iz Celja, rešil iz zapora tik pred osvoboditvijo, ko je bila določena za talko na Turjaku. O tem ona sama nikoli ni spregovorila, se je to res tako zgodilo, to je razumljivo od očeta, mislim pa, da je izšla iz zapora brez kake druge sence. Zdravka je sklenila, da bo zaradi nje šla do Šentjurčeve.¹⁸⁷

Sanjal sem, da sem v leksikonu bral besede "vipor vipor roboren" in jih razumel, da pomenijo "križem kražem po svetu". Vozil sem se po ladji, ki se je izredno nagibala ter se vratolomno bližala obali.

14. marca

Sinoči smo praznovali Zdravkin 40. rojstni dan. Razveselil nas je tudi Tone Trstenjak,¹⁸⁸ ki je prinesel pokazat kopijo dokončane *Psihologije dela*. K delu sem mu čestital, izrazil pa sem mu tudi veselje nad njegovim zdravjem, tako dobro in sproščeno namreč že dolgo ni izgledal. Dal je osnovni ton celemu večeru, bilo je nekaj zdravega in prijetnega. Zdaj se pripravlja na odhod v Italijo in Švico.

Jurček, Matjaž in Lučka so dali mamici vsak svoj šopek, Jurček belega, Matjažek rdečega, Lučka pa modrega, vse hijacinte. Jaz sem dal šopek rdečih fajgeljnov.

Te dni rešujemo Bredo, Zdravka lovi Kraigherja, pa ga ne more dobiti. Zdi se, da se vse vrti okrog očetove morbidne konfabulacije, ki je posledica bebave arterioskleroze.

¹⁸⁷ Lidija Šentjure (1911–2000), politična delavka, narodna heroinja, soproga Sergeja Kraigherja, v tem času organizacijska sekretarka CK KPS in članica politbiroja CK KPJ.

¹⁸⁸ Anton Trstenjak (1906–1996), teolog, psiholog in filozof, sošolec in prijatelj, v tem času prof. na TEOF v Ljubljani.

Ko sem se vrnil s poslednjega sestanka z volivci, bil je osmi, me je obšlo posebno realistično spoznanje. Dali so mi ga delavci združenih kamnoseških podjetij. Spregovoril sem jim o smislu politike, začel sem s smislom skupnostnega življenja na vedno bolj znani in vedno manjši zemlji, o nujnosti skupnega in vedno bolj zavestnega življenja, ki mu danes pravimo polno zgodovinsko življenje, ter iz tega izvajal potrebo po načrtovanosti in svobodi hkrati, to je po moderni demokraciji, čeprav ni nobenega do kraja varnega poročila za uspeh tako zaukazanega poskusa. Iz tega sem izvajal dolžnost življenjske suverenosti, notranje in zunanje, in prešel na dolžnost premagovanja vojne psihoze, o čemer sem podrobneje spregovoril. Radi in zvesto so me poslušali.

Na koncu pa se je odprla živa politična diskusija, ki so se je udeležili bolj razviti delavci in postavljali zelo pametna vprašanja: o Kitajski, o iskrenosti naših zaveznikov, o Albaniji kot strateški točki, o značaju pravih interesov med zoprniki sveta, tej debati pa je naenkrat sledila vrsta stvarnejših vprašanj, ki so se vsa tikala sedanjega življenja. Zakaj je množina mesa ene karte štirikrat večja od množine mesa druge delavske karte? Zakaj si delavec danes ne sme in ne more več kupiti radijskega aparata? Zakaj ne dobimo delovnih oblek? Zakaj so cigarete za vse državljane enako drage? Zakaj pravijo, da bodo denarni boni veljavni samo še ta mesec? Zakaj je sploh tako nagla trgovska sprememba? Vprašanja so se začela kar vrstiti. Oči so se svetile, izražala se je bojazen pred premajhnim spoštovanjem in upoštevanjem delavca, bojazen pred inflacijo, pred nesmotrnim, premalo premišljenim gospodarskim življenjem, strah pred opuščanjem naprednih pozicij in rešitev v preveč tehnično in zgolj donosno gospodarstvo.

Ko pa smo končali in sem šel skozi dvorišče na Dunajsko cesto, sem zaslišal med delavci zelo realistične besede, bolj držo, izgovor, obnašanje kakor besede, to me je vznemirilo. Začutil sem skrajno nezaupanje, globoke njegove korenine, nekaj, s čimer je treba ostro računati in česar ni mogoče odpraviti z lepo ubranimi in izgovorjenimi besedami.

Še preden sem to doživel, sem si na drugo stran svojega teksta zapisal stavek, ki se mi je vtisnil kot razodetje in bolečina hkrati v dušo: neizprosno razgolotiti revolucionarno mistifikacijo marksizma-leninizma-stalinizma-titoizma. Kdor tega ne stori, ne more varno stopiti na trdna tla prihodnosti odnosno človečnosti.

V biltenu urada za informiranje LRS z 9. III. 1951 berem članek New York Herald Tribune s 6. II., ki poroča o utesnitvi Titove policije, češ da je pred nekaj dnevi dobila nove direktive. Misli na članek o Udbi, ki je izšel v novi številki Komuniste. Udba naj ne posnema sovjetske NKVD, ki ima vsakega državljana za virtualnega sovražnika režima in ga obda z obsežno obveščevalno mrežo, kjer je na milijone državljanov prisiljenih, da vohunijo drug proti drugemu. Udba naj se omeji le na dejanske krivce aktivnega in ilegalnega udejstvovanja zoper državo. Udba naj ne postane "policija, ki nadzoruje misli".

Kako zanimivo sovпада to z mojimi predvolilnimi sestanki, ki sem na njih odkrito analiziral sovjetsko NKVD in izrazil njene strahotne posledice.

Tone Trstenjak je sinoči pripovedoval dogodek, ki mu ga je pripovedoval

pomožni škof Držečnik¹⁸⁹ in ki se je dogodil pred nekaj tedni. Neka zelo zagrizena partijska družba je bila na zimskem izletu v Mariborski koči odnosno v tisti lepi koči nad Ribnico, ki je blizu nje kapela. To kapelo je pijana družba na predlog enega izmed njih do kraja demolirala. Po tem strastnem dejanju so se predali novemu pijačevanju. Dogodilo pa se je, da je nekdo izmed družbe odšel po nekaj v klet ali v neke temne prostore in ga ni bilo več nazaj. Nihče ni vedel, da je zagledal neznano prikazen, ki ga je duševno prizadela. Ker ga dolgo ni bilo nazaj, ga je drugi poiskal. Temu se je zgodilo podobno, zagledal je prikazen in doživel paniko in onemel. Podobno se je zgodilo še s tretjim. Ker nobenega izmed njih ni bilo več nazaj, se je družbe polotila panična bojazen, tisti hip se je vseh polotila negotovost, združena s tišino, onemeli so in vsi skupaj planili po svoje kovčke in zbežali iz hiše proti Ribnici, od tam pa na postajo. Na postaji so energično zahtevali derezino. Ker so bili v družbi vplivni ljudje, so jo dobili, pred veliko postajo v Studencih pa se je derezina z blazno naglico zaletela v lokomotivo. Udarec je bil tako strašen, da je bila vsa družba mrtva.

Neki mariborski zdravnik (ime sem pozabil) je Trstenjaku povedal, da sta tista dva človeka, ki sta v podobni strasti do religije v ponočni pijani razbrzdanosti stopila na lestev in snela staro Mater božjo na vogalu hotela Črni orel (ki je bila zgodovinsko zaščitena!), nekaj dni zatem zbolela za neozdravljivo boleznijo.

Nato je nastal pogovor. Ugotovili smo dvojce: prvič, da si ljudska zavest s posebno samoobrambno intuitivno kretnjo zna takoj razložiti nerazložljive dogodke v zvezi z oskrumbami svetinj ter jih spremeni v mitično, skoraj mistično razlago, ki se razširi kot ogenj ter zlahka premaga škodo pohujšanja. Drugič pa, da iz teh in mnogih podobnih primerov lahko potegnemo izkustven nauk, da sveta nadsnovnih pojavov ni pametno zanikati, še manj pa sovražno zatirati, kajti le takrat dobiš do njega zdravo razmerje, če ga kratko in malo priznaš in vključiš v celotno človeško resničnost, če pa ga zatiraš ali uničuješ s silo, se ti že v psihičnem svetu povrne kot psihoza, kot porušitelj notranjega ravnotežja, kot nezdrava demonija, ki ima v vsakem oziru strahotne posledice.

Sanjal sem o streljanju, zasledovanju.

S Tonetom Vodnikom sem sinoči načel prvi del opomb k mojim novelam. Govoril je izredno lepo, ne samo spretno, temveč s posebno sposobnostjo življenja. Zato je bil zelo pravičen in sem ga poslušal kot dragega brata.

Odlomek iz knjige, ki bo izšla pri Cankarjevi založbi

¹⁸⁹ Maksimilijan Držečnik (1903–1978), v tem času apostolski administrator v Mariboru.